

DIN COLECȚIILE MUZEULUI DE ISTORIE
AL TRANSILVANIEI
— DONAȚIA TORMA KÁROLY —

Unelte și arme romane din zona Ilișua — Cristeștii Ciceului

Printre obiectele existente în colecțiile Muzeului de istorie al Transilvaniei se numără mai multe unelte și arme romane, provenite din donația făcută în urmă cu mai bine de un secol, de către arheologul și epigrafistul Torma Károly.

După cum am arătat în prima parte a studiului consacrat donației respective, identificarea s-a făcut în condiții dificile și nu este exclus ca pe parcursul cercetării să mai apară obiecte pe care le-am considerat inițial pierdute sau improprii includerii în colecție, din cauza nesiguranței survenite în identificarea numerelor de inventar. În încercarea de-a publica uneltele și armele din zona Ilișua — Cristeștii Ciceului ne-am bazat atît pe datele furnizate de raportul arheologic asupra castrului și zonei înconjurătoare, publicat de autorul săpăturilor în 1866², cît și pe cele din registrul-inventar al Muzeului de istorie din Cluj-Napoca. La acestea, mai putem adăuga includerea citorva unelte, într-un catalog referitor la civilizația romană în România³.

În raportul publicat de Torma Károly, figurează o serie de unelte și arme, unele beneficiind de o ilustrare cît se poate de fidelă, altele fiind doar amintite textual. O bună parte dintre ele le-am identificat, dar de fapt majoritatea pieselor de la Ilișua — Cristeștii Ciceului fuseseră pînă acum inedite.

Referindu-ne în primul rînd la uneltele folosite în agricultură, observăm că în articolul mai sus amintit, se vorbește despre existența unei rișnițe de piatră din două părți *meta* și *catillus*⁴, pe care însă n-am reușit să o găsim. S-au aflat în schimb două fragmente de *mortaria* din lut ars. Ele aveau forma unor castroane cu buza lată și răsfrîntă. Pe jgheabul de scurgere existent în partea superioară a buzei se văd ștamplate numele a doi proprietari ai *officinae*-lor unde au fost lucrate mortariile. Se știe că acestea erau folosite fie pentru păstrarea anumitor alimente, fie mai ales pentru zdrobirea boabelor fierte de cereale cu ajutorul unui mojar. Numele celor doi proprietari sînt: *Claudius Domitius Evarestus* și *Valerius Lucius Rufus*⁵.

¹ I. Hica-Cîmpeanu, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 653—665.

² Torma Károly, *Az alsó-ilosvai római állótábor műemlékei*, în *ErdMúzevk*, III, 1864—1865, Kolozsvár, 1866, p. 10—67.

³ C. Pop, în *Civiltă...*, p. 156, E 15—16, p. 176, E 152, p. 156, E 13.

⁴ Torma Károly, *op. cit.*, p. 60.

⁵ V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, I, 1929, p. 68—69; Cloșca L. Băluță, în *Apulum*, XV, 1977, p. 243—255, un documentat studiu asupra mortariilor de la Apulum.

Dintre unelte specifice agriculturii s-au descoperit: un cuțit de plug, două săpăligi și o seceră. La descriem după cum urmează:

1. Cuțit de plug din care s-a păstrat numai partea de la vîrf. Este lucrat dintr-o bară masivă, cu secțiune trapezoidală. Lungime: 13,2 cm; lățime: 1,00 cm. Fig. 1/2.

2. Săpăligă lucrată dintr-o lamă masivă, puțin lătită la tăiș. Orificiul pentru coadă s-a obținut prin întinderea prin martelare, a extremității superioare, care apoi a fost îndoită și sudată la capăt, pe corpul sapei. Profilul arată că lama n-a fost aproape deloc prelucrată. Lungime: 13,8 cm; lățimea tăișului: 4,1 cm. Fig. 1/1.

3. Săpăligă-tirnăcop masivă, de formă ușor trapezoidală, încît nu există o diferență sensibilă între lățimea muchiei și a tăișului lamei. Are corpul îngroșat și lătit în jurul orificiului pentru coadă și mucnia masivă, pătrată. Lama este puțin curbată pe axul longitudinal, tăișul rotunjit în urma utilizării⁶. Lungime: 24,4 cm; lățimea lamei: 5,4 cm; diametrele orificiului: $4,5 \times 3,3$ cm. Fig. 1/4.

4. Seceră de fier cu lama curbă, îngustă și vîrf ascuțit, terminată la capătul opus printr-un cîrlig de fixare, perpendicular pe lamă. Secțiunea lamei este triunghiulară. Lungime: 16,2 cm; lățimea lamei: 1,3 cm. Fig. 1/3.

Alte categorii de unelte o formează cele folosite în făurărie. Dintre acestea există trei pile întregi și una fragmentară. Le descriem în cele ce urmează:

1. Pilă lucrată dintr-o bară îngustă, patrulateră în secțiune, avînd probabil inițial dinți pe toate laturile. Capătul ascuțit care intra în minerul de lemn este asimetric față de lățimea barei. Lungime: 18,6 cm; grosime: 0,6 cm. Fig. 2/5.

2. Pilă lucrată dintr-o bară lată cu secțiune dreptunghiulară. Este deteriorată la capătul care se fixa în miner. Lungime: 21,1 cm; lățime: 1,5 cm. Fig. 2/7.

3. Pilă lucrată ca și precedenta, dintr-o bară lată cu secțiune dreptunghiulară, prelungită cu o limbă ascuțită și subțiată, care intra în minerul de lemn. S-au păstrat cam $2/3$ din lungimea piesei, lipsind partea de la vîrf. Lungime: 15,8 cm; lățime: 1,9 cm. Fig. 2/6.

4. Capăt de unealtă din fier (pilă?), patrat în secțiune, terminat într-un vîrf ascuțit. Lungime: 8,1 cm; lățime: 1,3 cm. Fig. 2/2.

Printre obiectele din donația Torma Károly s-au găsit destul de multe unelte folosite în timplărie: dălți, sfredele, o sulă și un punctator.

1. Daltă masivă cu secțiune prismatică, tăișul lătit cu marginea uzată și capătul opus lui, rotunjit. Corpul dălții se îngustează treptat, de la capăt spre tăiș⁷. Lungime: 26,2 cm; lățimea tăișului: 1,8 cm. Fig. 3/1.

2. Daltă de dimensiuni reduse lucrată dintr-o lamă cu secțiune dreptunghiulară. Minerul este deformat în urma folosirii⁸. Lungime: 17,8 cm; lățimea tăișului: 1,3 cm; grosimea barei: 0,8 cm. Fig. 3/3.

⁶ C. Pop, *op. cit.*, p. 176, E 152.

⁷ Torma Károly, *op. cit.*, p. 59, pl. XII/4; C. Pop, *idem*, p. 156, E. 16.

⁸ C. Pop, *op. cit.*, p. 156, E 15.

3. Dălțiță pentru ornamentat, lucrată dintr-o lamă subțire, cu secțiune dreptunghiulară. Minerul este deformat datorită folosirii, iar tăișul subțiat și parțial deteriorat. Lungime: 11,7 cm; lățimea tăișului: 0,6 cm; grosimea lamei: 0,1—0,2 cm. Fig. 3/2.

4. Dălțiță pentru ornamentat lucrată dintr-o bară subțire cu secțiune patrată, cu tăișul lătit și puțin știrbit, fie datorită folosirii, fie prelucrat astfel special pentru a se putea obține cu ajutorul dălții diferite șanțuiri decorative. Capătul opus, ascuțit intra probabil într-un miner de lemn. Lungime: 6,1 cm; lățime: 0,2 cm. Fig. 3/4.

Cele trei sfredele se află într-o stare slabă de conservare, păstrându-se numai tija și lipsind atit partea care intra în miner, cit și cealaltă extremitate în formă de lingură. Le prezentăm în continuare:

1. Sfredel din care s-a păstrat numai o bară de fier cu secțiune patrulateră. Lungime: 28,3 cm; diametru: 0,5 cm. Fig. 3/7.

2. Sfredel avind ca și precedentul corpul lucrat dintr-o bară patrulateră în secțiune⁹. Lungime: 24,2 cm; diametru: 0,4 cm. Fig. 3/6.

3. Sfredel, cu corpul lucrat ca și precedentele exemplare, dintr-o bară cu secțiune patrulateră, foarte fisurată. Lungime: 22,8 cm; diametru: 0,6 cm. Fig. 3/5.

Alte două unelte din colecție sînt: o sulă și un punctator.

1. Sula este lucrată dintr-o bară de fier dreptunghiulară în secțiune, îngroșată la mijlocul lungimii ei, cu ambele capete ascuțite. Lungime: 10,7 cm; lățime maximă: 0,4 cm. Fig. 2/4.

2. Punctator cu corp patrat în secțiune și virf ascuțit. Este restaurat aproape în întregime, de unde se deduce că a fost aflat într-o stare slabă de conservare. Lungime: 11,2 cm; diametrul la capăt: 1,5 cm. Fig. 2/3.

În sfîrșit, de la Ilișua provine un troliu de scripete, amintit și în articolul lui Torma Károly¹⁰.

1. Troliu păstrat în stare bună de conservare, compus dintr-un miner de forma literei „U“, ale cărui capete lucrate prin ciocănire se termină cu două discuri, unite între ele printr-o tijă fixă, îmbrăcată într-un manșon cilindric, mobil. Pe acesta se trăgea sfoara sau lanțul care purta încărcătura. Lungime: 6,5 cm; lățime: 3,2 cm; diametrul manșonului: 1,6 cm. Fig. 2/1.

În ceea ce privește armele din zona Ilișua — Cristeștii Ciceului, cu siguranță inițial au fost donate mai multe decît am reușit noi să identificăm. În articol este menționată și ilustrată o sabie dreaptă cu două tășuri pe care autorul o consideră *spatha* și nu *gladius* potrivit lungimii ei (92,8 cm)¹¹. Aceasta însă nu s-a mai găsit. La fel, n-am găsit o secure de luptă¹², care însă nu pare a aparține epocii romane și fragmentele unui scut rotund din tablă de bronz.

Armele identificate se rezumă la opt exemplare de săgeți, cinci lăncii și patru sulite, la care se adaugă eventual o lamă de teacă.

Aceasta din urmă este formată dintr-o vergea îndoită în forma literei „U“, avind la mijlocul curburii un accesoriu metalic. S-ar putea

⁹ *Idem*, p. 156, E 13.

¹⁰ Torma Károly, *op. cit.*, p. 60.

¹¹ *Idem*, p. 58, pl. XII/1.

¹² *Idem*, p. 58—59, pl. XII/7. Fragmentele de scut nu sînt ilustrate

presupune că identificarea noastră este corectă dacă nu cumva șanțul care se vede pe o porțiune a vergelei reprezintă doar o deteriorare a piesei, în loc de-a fi fost prelucrat anume pentru introducerea unei săbii. Diametrul deschiderii vergelei este de 4,3 cm. Fig. 4/3.

Săgețile se clasifică după formă în trei categorii: a) cu lama rotunjită sau cvasitriunghiulară, profil rectangular sau lenticular și toc; b) cu vîrf în mai multe muchii și toc de înmănușare lung; c) cu vîrf piramidal și peduncul.

Săgețile din prima categorie le descriem în cele ce urmează:

1. Săgeată cu lama cvasitriunghiulară și profil rectangular. Tocul de înmănușare este distrus parțial. Lungime: 7,9 cm; diametrul tocului: 1,00 cm; lungimea vîrfului: 2,2 cm. Fig. 4/1.

2. Săgeată cu vîrf rupt, lama de formă lenticulară rotunjită și toc distrus parțial. Lungime: 8,00 cm; diametrul tocului: 1,00 cm; lungimea vîrfului: 1,2 cm. Fig. 4/2.

3. Săgeată cu lama subțire cvasitriunghiulară cu profil lenticular. Vîrf și tocul de înmănușare inițial distruse, au fost restaurate¹³. Lungime: 6,5 cm; diametrul tocului 0,9 cm; lungimea vîrfului: 2,7 cm. Fig. 5/1.

Săgețile cu vîrf în mai multe muchii și toc sînt reprezentate prin două exemplare:

1. Săgeată cu vîrf în patru muchii și toc lung, restaurat. Lungime: 6,5 cm; diametrul tocului: 1,1 cm; lungimea vîrfului: 2,2 cm. Fig. 5/3.

2. Săgeată cu vîrf în opt muchii și toc lung, restaurat. Lungime: 6,9 cm; diametrul tocului: 0,8 cm; lungimea vîrfului: 2,8 cm. Fig. 5/2.

Săgețile din a treia categorie se deosebesc de cele precedente, prin faptul că în locul tocului de înmănușare, au peduncul. Am identificat în total trei exemplare:

1. Săgeată cu vîrf lung, piramidal, îndoit cu cele patru muchii rotunjite spre vîrf și peduncul scurt. Lungime: 9,9 cm; diametru 0,6 cm. Fig. 4/10.

2. Săgeată cu vîrf rupt, piramidal și peduncul. Lungime: 6,6 cm; diametru: 0,5 cm. Fig. 4/9.

3. Săgeată slab conservată cu vîrf piramidal în patru muchii și peduncul deteriorat. Lungime: 6,4 cm; diametru: 0,8 cm. Fig. 4/4.

Lânciile se împart în două categorii, avînd lama a) cu nervură mediană unghiulară și b) vîrf prelung și profilul lamei lenticular. Majoritatea sînt într-o stare slabă de conservare. Din prima categorie se cunosc două bucăți:

1. Lance cu vîrf prelung și nervură mediană unghiulară. Are tocul evazat și destul de deteriorat. Lungime: 11,5 cm; diametrul tocului: 1,9 cm; lungimea vîrfului: 7,8 cm. Fig. 5/7.

2. Lance cu vîrf rupt și nervură mediană unghiulară ce continuă și pe partea inferioară, plină, de unde urma tocul, care însă este rupt¹⁴.

¹³ Acest exemplar, precum și cel din fig. 4/1 par a fi cele din articolul lui Torma. Cf. *op. cit.*, p. 58, pl. XI/3, 9. Alte două săgeți aflate pe aceeași planșă, numerele 1 și 2, nu s-au găsit.

¹⁴ Această lance și cea din fig. 5/5 au fost publicate în articolul mai sus amintit. Cf. *op. cit.*, p. 58, pl. XI/10, 8. Alte trei exemplare de pe aceeași planșă, descoperite în săpăturile de la Ilișua, nr. 5—7, nu le-am găsit.

Lungime: 11,2 cm; diametrul părții pline: 1,2 cm; lungimea vârfului: 6,1 cm. Fig. 5/4.

A doua categorie este reprezentată prin trei vîrfuri de lance:

1. Lance cu vîrf subțire, lama cu profil lenticular și toc păstrat incomplet. Lungime: 13,1 cm; diametrul tocului: 1,4 cm; lungimea vârfului: 5,1 cm. Fig. 5/5.

2. Lance cu lama plată și profil lenticular. Tocul păstrat incomplet a fost lucrat din aceeași foaie de metal ca și vîrful, îndoită sub forma unui manșon. Lungime: 14,1 cm; diametrul tocului: 1,00 cm; lungimea vârfului: 8,7 cm. Fig. 5/6.

3. Lance de mari dimensiuni, din care lipsește cea mai mare parte a lamei plate, cu profil lenticular. Tocul este incomplet. Lungime: 17,6 cm; diametrul tocului: 1,9 cm; lungimea actuală a vârfului: 3,7 cm. Fig. 5/7.

Cele patru exemplare de sulițe sînt de același tip: arme cu vîrfuri masive în trei muchii și toc de fixare. Le descriem în continuare.

1. Suliță cu vîrf masiv în trei muchii, gîtit în partea inferioară, continuată cu tocul pentru coadă, păstrat incomplet. Lungime: 17,2 cm; diametrul tocului: 1,4 cm; lungimea vârfului: 9,1 cm. Fig. 4/6.

2. Suliță foarte asemănătoare cu precedentă, dimensiunile diferind intrucitva¹⁵. Lungime: 19,00 cm; diametrul tocului: 1,1 cm; lungimea vârfului: 10,8 cm. Fig. 4/5.

3. Suliță cu vîrf masiv, de aceeași formă cu precedentele. Lungime: 14,8 cm; diametrul tocului: 1,1 cm; lungimea vârfului: 10,00 cm. Fig. 4/7.

4. Suliță de același tip cu precedentele. Lungime: 12,7 cm; diametrul tocului: 1,4 cm; lungimea vârfului: 5,9 cm. Fig. 4/8.

Atît uneltele cît și armele din colecția Torma sînt piese frecvent întîlnite în descoperirile din Dacia. Cuțitul de plug are analogii în depozitele de la Mărculeni și Dedrad¹⁶, din păcate exemplarul nostru fiind incomplet. La cele două săpăligi se remarcă o diferență destul de mare din punctul de vedere al prelucrării lor. Cea din fig. 1/1 este mult mai simplist lucrată, avînd analogie mai degrabă în mediul dacic. Ea este asemănătoare cu un exemplar de la Sibiu — Gușterița¹⁷, în timp ce a doua săpăligă, masivă, cu muchia pătrată, se întîlnește frecvent în mediu roman, semănînd bine și cu teslele. Are o analogie în depozitul de la Mărculeni, în castrul de la Jupa — Tibiscum¹⁸ și în alte descoperiri.

Secerile sînt obiecte banale, în același depozit de la Mărculeni, găsindu-se mai multe piese, printre care și tipul cu lamă scurtă, ușor curbată și limba scurtă pentru nit, de asemenea în depozitul de la Căianu Mic, aflîndu-se un exemplar¹⁹.

¹⁵ Sulița este una și aceeași piesă cu cea publicată în raport considerată însă de autor, lance. Cf. *op. cit.*, p. 58, pl. XI/4.

¹⁶ I. Glodariu, A. Zrinyi și P. Gyulai, în *Dacia N.S.*, XIV, 1970, p. 208, fig. 4/1, 5/1; I. Glodariu și M. Cîmpeanu, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 21, fig. 4/2.

¹⁷ M. Comșa, în *Pontica*, XIII, 1980, p. 164—165, fig. 1/1.

¹⁸ I. Glodariu, A. Zrinyi și P. Gyulai, *op. cit.*, p. 215, fig. 13/3, unde figurează la tesle; M. Moga — D. Benea, în *StCom*, Caransebeș, II, 1967, p. 323, fig. 5—6.

¹⁹ Cf. I. Glodariu, A. Zrinyi și P. Gyulai, *op. cit.*, p. 214, fig. 8/1, 2, 6; fig. 11/3; fig. 23/12; G. Marinescu și Al. Retegan, în *SCIV*, 30, 1979, 2, p. 256, fig. 1/3.

Cele patru pile din donația Torma Károly reprezintă tot atâtea forme diferite, de la pila cea mai îngustă, cu dinți pe toate patru laturile, pînă la cea masivă patrată sau dreptunghiulară în secțiune. Pilele sînt obiecte deseori folosite, fără ca forma lor să fi suferit modificări în timp²⁰.

Dintre dățile prezentate mai sus se remarcă execuția artistică a celei cu secțiune octogonală, pentru care de altfel n-am găsit analogii. De asemenea se observă că deși tășul este ușor deteriorat în urma folosirii, capătul opus lui, care în mod normal ar fi trebuit să fie teșit din cauza aplicării loviturilor, este perfect conservat. Celelalte dăți sînt de dimensiuni mai reduse, unele servind probabil la cizelare sau ornamentare. Analogii sînt în general și în lumea romană tîrzie, e de ajuns să amintim șapte exemplare descoperite în *castellum*-ul roman tîrziu de la Căunița de Jos și în cimitirul de la Bratei²¹.

Cele trei sfredele, sînt într-o stare foarte slabă de conservare, avînd în general numeroase analogii în descoperirile arheologice²².

Singurul exemplar de sulă din colecție cu dimensiuni reduse are analogii în descoperiri romane și romane tîrzii²³.

Punctatorul folosit pentru trasat sau marcat are corpul masiv, rectangular în secțiune. Astfel de piese s-au găsit frecvent printre materialele epocii dacice²⁴.

Troliul de scripete are o analogie în castrul roman de la Rîșnov, unde apare o piesă formată din două părți: un troliu pe a cărui tijă orizontală s-a sudat o piesă masivă oval-alungită, cu capătul de jos ascuțit. Ea are la mijloc un orificiu elipsoidal. Deși autorii studiului nu explică destinația obiectului, se deduce din fotografie, că troliul era atîrnat probabil de un cîrlig, iar încărcătura trasă cu ajutorul unei frînghii sau lanț, ce trecea prin orificiu²⁵.

Armele identificate în donația la care ne referim sînt relativ puține și în unele cazuri slab diferențiate ca tip. Toate, cu excepția piesei presupusă de noi a fi ramă sau teacă, reprezintă arme de luptă la distanță.

Săgețile de la Ilișua — Cristeștii Ciceului le-am clasificat în trei categorii, potrivit formei lamei și manșonului sau pedunculului. Pentru toate, există suficiente analogii în descoperirile romane sau romane tîrzii. Astfel, tipul cu lamă triunghiulară și lenticulară, cu toc de înmănșare, are analogii printre piesele din castrele de la Buciumi și Bologa, de asemenea a apărut în săpăturile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa²⁶.

²⁰ O analogie pentru pila lată, dreptunghiulară în secțiune, la Mărculeni. Cf. I. Glodariu, A. Zrinyi și P. Gyulai, *op. cit.*, p. 216, fig. 13/3.

²¹ N. Gudea, în *Banatica*, 1977, p. 81, fig. 44/5—7, 10, 13; fig. 47/7—8; L. Bîrzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (cimitirul 1 de la Bratei)*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1973, p. 58, pl. XXII/8.

²² Cf. I. Glodariu, A. Zrinyi și P. Gyulai, *op. cit.*, p. 214, fig. 13/4, 5; N. Gudea — V. Lucăcel, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, p. 77, pl. 105/5; G. Marinescu și Al. Retegan, *op. cit.*, p. 256, fig. 2/1.

²³ L. Bîrzu, *op. cit.*, p. 58, pl. XXXIII/3—4, 6.

²⁴ I. Glodariu — E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n. — I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979, p. 54—55, fig. 20/5—6.

²⁵ N. Gudea și I. Pop, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, 7—8, 1974—1975, p. 77, fig. 15/11.

²⁶ N. Gudea — C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972, pl. 61/8; N. Gudea, în *Apulum*, X, 1972, p. 137, fig. 18/7 (considerată de autor drept vîrf de sulită); C. Ilieș, în *ActaMN*, XVIII, 1981, p. 419, pl. II/18—19.

Tipul cu vîrf piramidal și toc de înmănușare se reîntîlnește la Buciumi, Bologa și Brețcu²⁷, iar pentru săgețile cu lamă masivă piramidală în patru muchii și peduncul, cunoaștem analogii în aceleași castre de la Buciumi și Bologa, precum și la Ulpia Traiana²⁸. Printre săgețile din această categorie, exemplarul cu vîrf piramidal și corp alungit terminat într-un peduncul scurt se încadrează după unii autori, la săgețile numite „de tip sirian”²⁹.

Conform modalităților de lansare a săgeților mai nou ele s-au clasificat în două mari categorii: săgeți de arc și de balistă. Din prima categorie fac parte cele ușoare, în cazul nostru cele cu vîrf piramidal și peduncul scurt³⁰, deși probabil și exemplarele de mici dimensiuni cu toc lung de înmănușare s-ar preta unei asemenea folosiri.

Vîrfurile de lance din colecția Torma, cu lamă alungită și profil lenticular sau nervură mediană reliefată au numeroase analogii în castrele de la Buciumi și Bologa. Ele au fost identificate și la Ulpia Traiana sau chiar în descoperiri romane tîrzii³¹.

Cele patru sulițe din colecție sînt toate de același tip, cu lama prelungă și îngustă, triunghiulară în secțiune, continuîndu-se cu un toc de înmănușare, lung și ușor evazat. Dintre analogii cităm piese de la Bologa și Buciumi³².

Înceind discutarea uneltelor și armelor din colecția Torma Károly, mai rămîn de lămurit cîteva aspecte. În primul rînd, care dintre obiectele prezentate s-au descoperit în săpăturile efectuate la castru și care s-au găsit în zonă, sau au fost achiziționate de către pasionatul arheolog. La această întrebare se poate răspunde doar parțial, pe baza articolului referitor la desfășurarea cercetărilor în castrul de la Ilișua. Dintre unelte, cele publicate în raportul amintit și anume: rișnița de mină, dalta cu secțiune poligonală și scripetele, provin în mod sigur de la Ilișua. Despre daltă se precizează locul exact de descoperire, „coridorul pretoriului”³³.

Dintre arme, în afară de sabie, scut și securea de luptă, neidentificate: două săgeți, fig. 4/1 și 5/1, două lăncii, fig. 5/4—5 și o suliță, fig. 4/5 sînt publicate de autorul săpăturilor. Se pare că sulița s-a găsit alături de alte obiecte „în apropierea porții de sud a castrului”³⁴. Cu pri-

²⁷ N. Gudea — C. Pop. *op. cit.*, p. 63, pl. 62/9 (considerată drept vîrf de suliță); N. Gudea, în *Apulum*, X, 1972, p. 143, fig. 18/12 (considerată drept vîrf de pillum); idem, în *AMP*, IV, 1980, p. 321, fig. 52/6 (exemplar aproape identic săgeții de la Ilișua cu vîrf octogonal, trecut de autor în categoria sulițelor).

²⁸ N. Gudea — C. Pop. *op. cit.*, p. 64, pl. 61/5; N. Gudea, în *Apulum*, XV, 1977, fig. 22/5 (piesă numită în text „vîrf de suliță”); C. Ilies, *op. cit.*, p. 419, pl. II/20—23.

²⁹ Cf. Christian M. Vlădescu, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, 7—8, 1974—1975, p. 45, fig. 22/1—11, un studiu amplu și documentat asupra tipologiei armamentului roman din Dacia Inferior.

³⁰ Pentru discuția asupra săgeților, cf. C. Ilies, *op. cit.*, p. 417—419.

³¹ N. Gudea — C. Pop. *op. cit.*, p. 62, pl. 58/6—9; pl. 59/1; N. Gudea, în *Apulum*, X, 1972, p. 144, fig. 19/4; idem, în *Apulum*, XV, 1977, p. 187, fig. 22/9; C. Ilies, *op. cit.*, p. 416, pl. I/4—6; N. Gudea, în *Banatica*, 1977, p. 81, fig. 48/24. 26 — pentru lancea cu profil lenticular și p. 81, fig. 48/25 — lancea cu nervură.

³² N. Gudea, în *Apulum*, XV, 1977, p. 187, fig. 23/3, 7; N. Gudea — C. Pop. *op. cit.*, p. 62, pl. 58/8, socotită în mod greșit, lance.

³³ Torma Károly, *op. cit.*, p. 59—60.

³⁴ Idem, p. 58.

vire la restul uneltelor și armelor nu avem date suplimentare, deoarece articolul nu cuprinde un catalog complet al tuturor descoperirilor din cursul săpăturilor. Rămâne doar de observat, că atât tipurile de unelte, cât și armele au analogii numeroase provenite în majoritate tot din castre romane și deci, încadrarea cronologică a pieselor de la Ilișua — Cristeștii Ciceului este la fel de largă ca și a obiectelor analoage din castre, înscriindu-se în intervalul de timp cuprins între secolele II—III e.n.

Analogiile uneori pină la identitate cu piese din alte descoperiri romane din Dacia mai arată, după cum este și firesc, o unitate generală a nivelului cunoștințelor în domeniul agriculturii și meșteșugurilor, ca și o uniformizare în domeniul armamentului folosit, dovadă a romanizării extinse asupra întregului teritoriu al provinciei, stăpinit de Imperiul roman.

IOANA HICA-CIMPEANU

OUTILS ET ARMES ROMAINES DECOUVERTES DANS LA RÉGION D'ILIȘUA — CRISTEȘTII CICEULUI

(Résumé)

En continuant les recherches pour identifier les objets qui constituent la donation faite par Torma Károly (v. *Acta MN*, XVII, 1980, p. 653—665), nous présentons ici, les outils et les armes romaines découvertes aux environs du village d'Uriu, à Cristeștii Ciceului et au grand camp romain d'Ilișua. Une petite partie de ces outils et armes a été déjà publiée par Torma K. même (v. *Erd.Múz. Évk.* III, 1864—1865, Kolozsvár, 1866, p. 10—67), aussi bien que quelques pièces isolées, par d'autres chercheurs (v. la note no. 2), mais la majorité des objets est restée jusqu'à présent inconnue.

L'ensemble des outils comprend: un coute (fig. 1/2), deux serfouettes dont une ressemble à une herminette (fig. 1/2, 4), une faucille (fig. 1/3), quatre limes (fig. 2/2, 5—7), quatre ciseaux de menuisier (fig. 3/1—4), trois vrilles (fig. 3/5—7), un poinçon (fig. 2/4), un pointeau (fig. 2/3) et un treuil de poulie (fig. 2/3).

En ce qui concerne les armes, on ne constate point de diversité. On a trouvé: huit pointes de flèche (fig. 4/1—2, 4, 9—10 et fig. 5/1—3), cinq pointes de lance (fig. 5/4—8) et quatre pointes de javelot (fig. 4/5—8). On peut ajouter aussi une pièce en fer qui ressemble à un cadre de gaine (fig. 4/3).

Tous les outils et les armes de la région d'Ilișua — Cristeștii Ciceului appartiennent à l'époque romaine et peuvent être encadrées chronologiquement entre le II-ème et le III-ème siècle de notre ère.

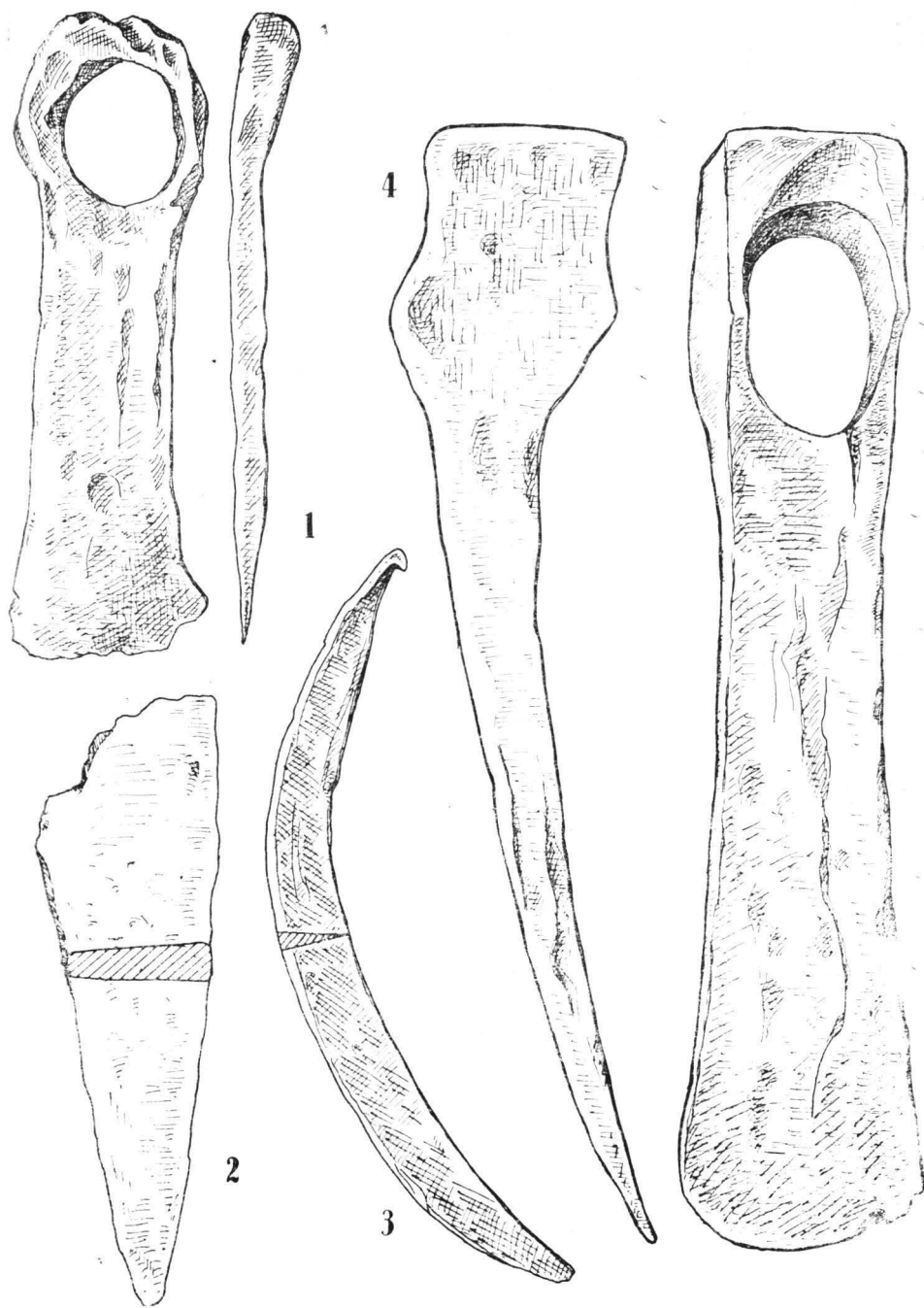

Fig. 1 — Ilișua — Cristești Ciceului (donația Torma K.): 1, săpăligă, 2, cuțit de plug fragmentar; 3, seceră; 4, săpăligă-teslă.

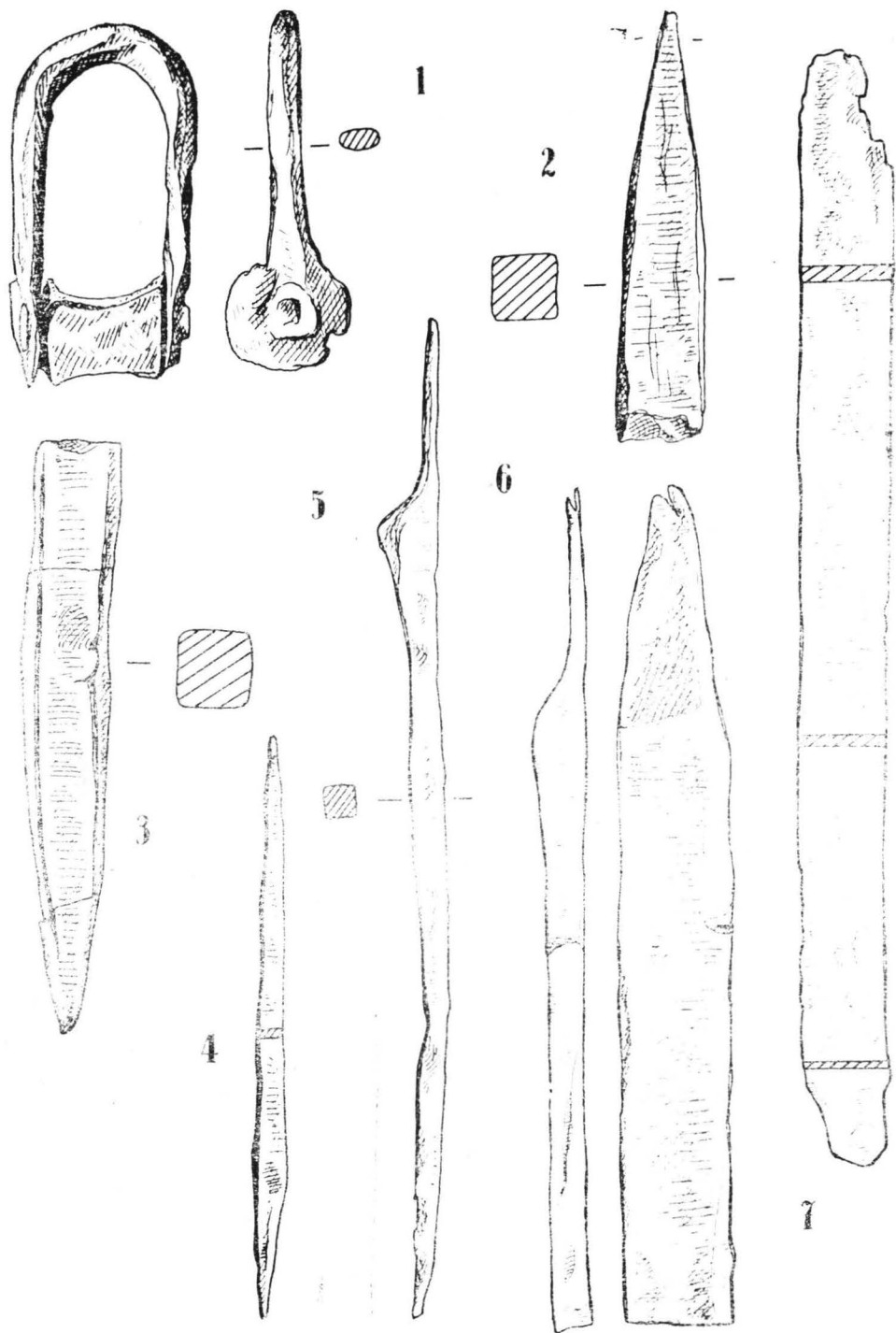

Fig. 2 — Ilișua — Cristești Ciceului (donăția Torma K.): 1, troliu de scripete; 3, punc-
tator; 4, sulă; 2, 5—7, pile.

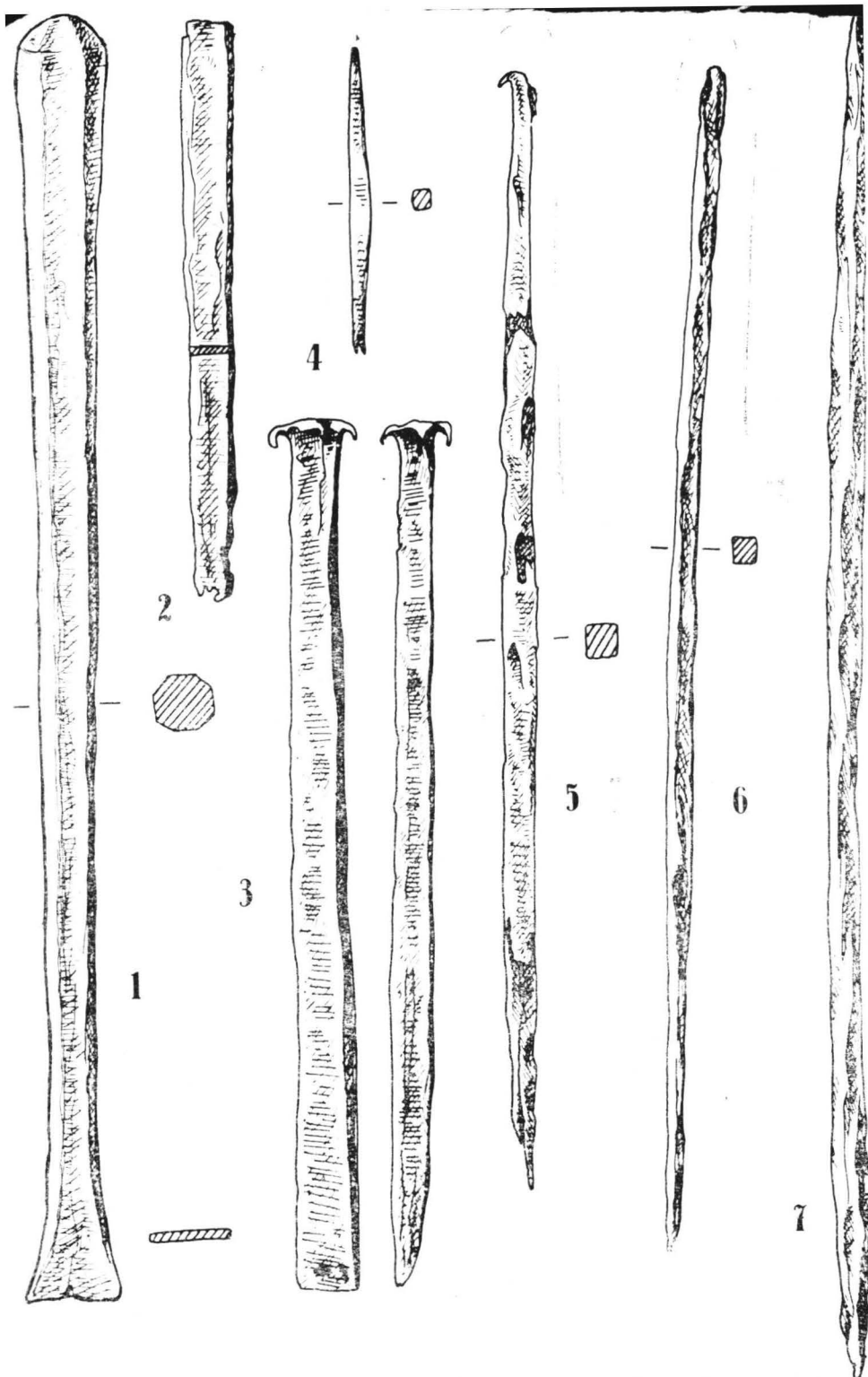

Fig. 3 — Ilișua — Cristeștii Ciceului (donația Torma K.): 1—4, dălți; 5—7, sfredele.

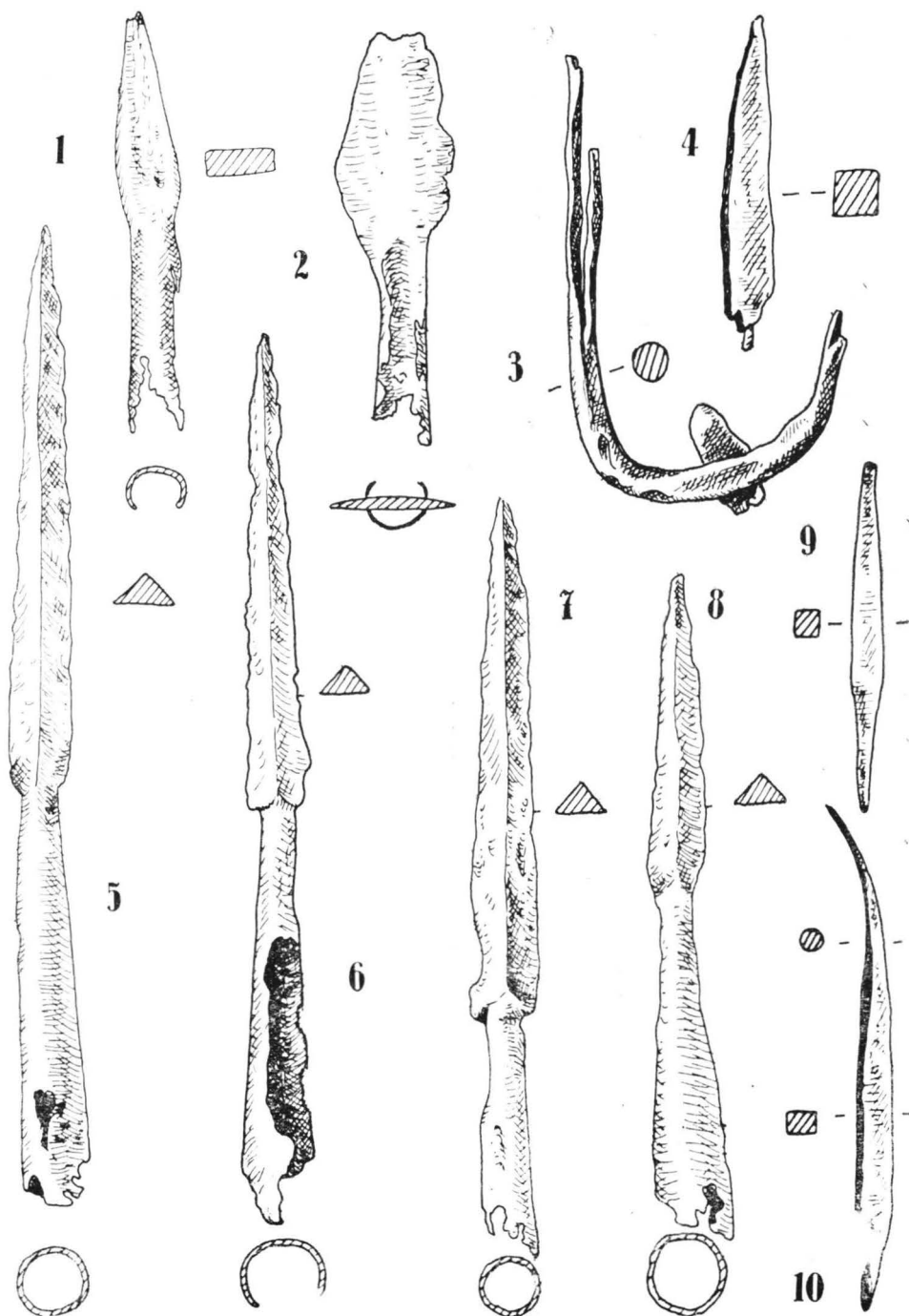

Fig. 4 — Ilișua — Cristești Ciceului (donația Torma K.): 1—2, 4, 9—10, virfuri de săgeți; 3, ramă de teacă (?); 5—8, virfuri de sulite.

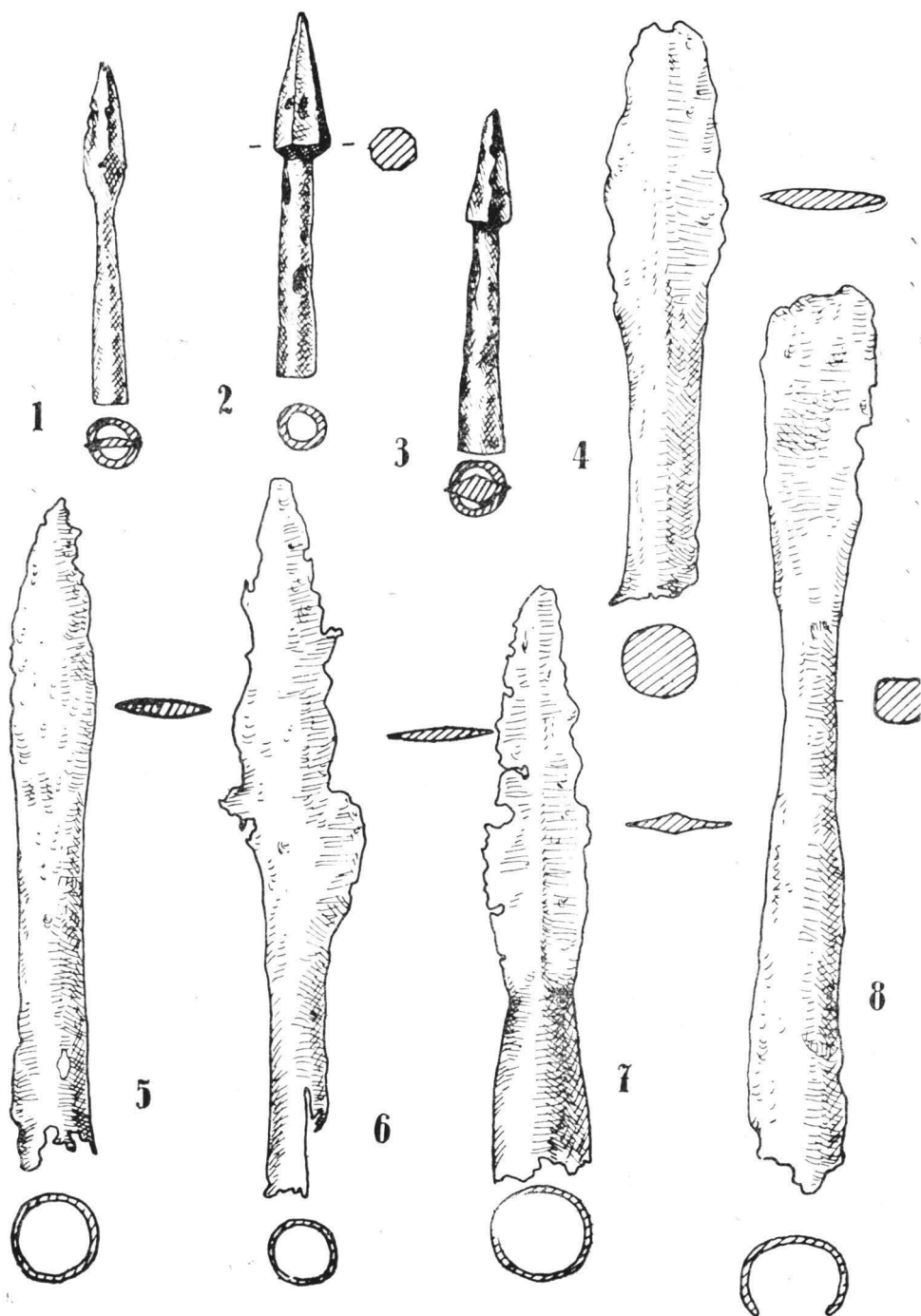

Fig. 5 — Ilișua- — Cristeștii Ciceului (donația Torma K.): 1—3, vîrfuri de săgeți; 4—8, vîrfuri de lănci.